

איבעית אימא — נתשנתנו לל למד אלל דנר אהד, אלל זרייתות ונמרות גמר טונל. ששה באמה — שהיינו מתקרנין לשמוע מפיו ודוחקין זה את זה. ר' מאיר לא עמדו חביריו על סוף דעתו — כדלמרינן נפרק קמל (יג, ב) שהיה לומר על טמל טהור ומראה פניס. פתח אולם — רחבו עשרים

ושל היכל עשרה. סדקית — מחט שתופרין בה סדקי נגדים, והוא דק ביותר. כסיכתא בגודא לגמרא — כיתד שנועלין אותה נכוחל צוקה נר, וככנס גדוקה, כך אין יכולין לטו להנין מה שלטו שומעין, כי אס מעט ונקוש. כאצבע בקירא — נשעה קשה, שאין האצבע יכול ליכנס בתוכה, אלל מדנק מעט. כאצבע בבירה לשכחה — כסס שהאצבע נוח ליכנס צפי הנור, כך אנו מהירין לשכות. שהקפידו על לשונם — לדבר נלשון נח ולא נלשון מנונה, כדלמרינן לקמן צנני גליל. דייקי לישנא — לחזר צחות לשון שהיו שומעין מרנן. ועל ידי שהיו שומעין על פי שמועה אחר שמועה היו נותנין צהן סימן זו אחר זו, ומתוך כך שהיו מתקדקים נלשון — יודעין להכניס סימנין נלין, וליתן משתכחין מהן. ומתנחי — ומתחין סימנין. לא גמרי מחד רבה — והיו שומעין מזה נלשון זה, ומזה נלשון אחר. חף על פי שניהם אחר — סינו לשון מנללן ומשכחן. דגלו מסכתא — למדו לחכמים, כך שומעין. לישנא אחרינא — מפרשין שמועותיהן ומתקדקים נטעמו של דבר עד שמתיישן נלנן. יראוני וישמחו — לפי ששמועותיו תכונות, לליסור ליסור ולהיתר היתר. דוד דגלי מסכתא — כדלמרינן נצרכות (ד, ח) שהיה יגע בתורה ומורה הרלות. כדלמרינן: ידי מלוכלכות נדס ושפיר ויילית. ולומר: תפינוש רבי יפה דנתי יפה זכיתי כו'. ולמרינן מתי נמועד קטן (טו, ח): "ענינו הענני יושב נשנת תחמוני" זה דוד כו'.

תוספות

כי אצבעתא בבירא לשכחא — ודינו חננאל גריס: בבירא פירושו: כשוקע אצבעו בזרעונים, כמו בחודל וכיצא בו, נראה כמו גומא. וכשמסיד אצבעו — חוזרת ומתמלאת הגומא מיד. כך אנו, כשאנו מסיימין המסכתא ומתחילין האחרת — מיד שוכחין הראשונה. דגמרי מחד רבה — לגמרא רב אחד עדין, שלא יבלבל לשונם יחד. אבל למיסבר — אמרינן בפרק קמא דעבודה זרה (יט, א): כל הלומד תורה לפני רב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם.

איבעית אימא: מנייהו דידיהו — גמר, מיניה דידיה — לא גמר. ואיבעית אימא: דבר אחד במשנתנו קאמר. ואמר רבי יוחנן: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אושעיא היינו יושבין ארבעה ארבעה באמה. אמר רבי: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע היינו יושבין ששה ששה באמה. אמר רבי יוחנן: רבי אושעיא בריבי בדורו היה גדול כר' מאיר בדורו. מה ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו משום גדלותו היתירה — אף ר' אושעיא לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו. וכיון שדובר באלה אמר ר' יוחנן: לכן של ראשונים גדול כפתחו של אולם (שהיה ארבעים על עשרים אמה) לכן של אחרונים כפתחו של היכל (עשרה על עשרים אמה) ואנו — לבנו כמלא נקב מחט סידקית (מחט חסירה). והוא מסביר: ראשונים הכונה לר' עקיבא. אחרונים — ביניהם גם תלמידו ר' אלעזר בן שמוע. איכא דאמרי (יש שאומרים) שכך נחמין: ראשונים — ר' אלעזר בן שמוע, אחרונים — ר' אושעיא בריבי. ואנו כמלא נקב מחט סידקית. כיון שדובר בירידתם הנמשכת של הדורות, אמר אביי: ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא [אנו יכולתנו כמו יחד נכוחל לענין לימוד] שקשה מאוד להכניסו ולתקעו שם. אמר רבא: ואנן כי אצבעתא בבירא לסברא [ואנו כמו אצבע בשטווה לענין טברה] שאין האצבע נכנסת היטב בשערה ואינה מוציאה משם דבר. אמר רב אשי: אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה [אנו כמו אצבע בבור לענין שכחה] שהאצבע טובעת בתוך הבור הגדול.

אמר רב יהודה אמר רב: בני יהודה שהקפידו על לשונם — נתקיימה תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם — לא נתקיימה תורתם בידם. מידי בקפידא תליא מילתא? אלא: בני יהודה דדייקי לישנא, ומתנחי להו סימנא — נתקיימה תורתן בידן. בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי להו סימנא — לא נתקיימה תורתן בידם. בני יהודה גמרו מחד רבה — נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גמרו מחד רבה — לא נתקיימה תורתן בידם. בני יהודה דגלו מסכתא — נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גלו מסכתא — לא נתקיימה תורתן בידם. דוד גלי מסכתא, שאול לא גלי מסכתא. דוד דגלי מסכתא כתיב ביה "יראיך יראוני וישמחו", שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה "אל כל אשר יפנה

איבעית אימא [אם תרצה אמור] הסבר אחר: מנייהו דידיהו — גמר, מיניה דידיה — לא גמר [מהם למד, ממנו עצמו לא למד] ואיבעית אימא [ואם תרצה אמור]: דבר אחד במשנתנו קאמר [שאמר] ושאר לימודים היה בברייתות או בשאר עניני לימוד. ואמר ר' יוחנן על אותה תקופה: כשהיינו לומדים תורה אצל ר' אושעיא היתה הדחקות מרובה כל כך ומספר התלמידים גדול כל כך שהיינו יושבין ארבעה ארבעה באמה מרובעת. אמר רבי מעין זה: כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע, היינו יושבין ששה ששה באמה. אמר ר' יוחנן על רבו זה: ר' אושעיא בריבי בדורו היה גדול כר' מאיר בדורו. מה ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו משום גדלותו היתירה — אף ר' אושעיא לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו. וכיון שדובר באלה אמר ר' יוחנן: לכן של ראשונים גדול כפתחו של אולם (שהיה ארבעים על עשרים אמה) לכן של אחרונים כפתחו של היכל (עשרה על עשרים אמה) ואנו — לבנו כמלא נקב מחט סידקית (מחט חסירה). והוא מסביר: ראשונים הכונה לר' עקיבא. אחרונים — ביניהם גם תלמידו ר' אלעזר בן שמוע. איכא דאמרי (יש שאומרים) שכך נחמין: ראשונים — ר' אלעזר בן שמוע, אחרונים — ר' אושעיא בריבי. ואנו כמלא נקב מחט סידקית. כיון שדובר בירידתם הנמשכת של הדורות, אמר אביי: ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא [אנו יכולתנו כמו יחד נכוחל לענין לימוד] שקשה מאוד להכניסו ולתקעו שם. אמר רבא: ואנן כי אצבעתא בבירא לסברא [ואנו כמו אצבע בשטווה לענין טברה] שאין האצבע נכנסת היטב בשערה ואינה מוציאה משם דבר. אמר רב אשי: אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה [אנו כמו אצבע בבור לענין שכחה] שהאצבע טובעת בתוך הבור הגדול.

וכיון שדובר בענין לימוד וקליטת הנלמד מביאים דברי רב יהודה — אמר רב: בני יהודה שהקפידו על דקדוק לשונם ונקיטתם נתקיימה תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם — לא נתקיימה תורתם בידם. ושואלים: מידי בקפידא תליא מילתא [וכי בהקפדה תלוי הדבר]? הלא אין הדבר תלוי אם אדם מקפיד או אינו מקפיד בכך. אלא: בני יהודה דדייקי לישנא, ומתנחי להו סימנא [בני יהודה שהיו מדקדקים ומדייקים בלשון דיבורם ומניחים להם סימנים בלימודם] נתקיימה תורתן בידן, בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי גמרו מחד רבה [למדו מרב אחד] ולכן נתקיימה תורתן בידן, שהיתה ביד הלומד שיטת יסוד אחת. בני גליל דלא גמרו מחד רבה [שלא למדו מרב אחד] אלא היו לומדים ממה מורים לא נתקיימה תורתן בידם שהיו מערבים גישות ושיטות של חכמים שונים. רבינא אמר: בני יהודה דגלו מסכתא לפני תחילת הלימוד במסכת מסוימת היו מודיעים ומגלים ברבים שמסכת זו תילמד במחצית השנה הבאה והיו הכל מתכוננים ללימודה (נאוים) — נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גלו מסכת [שלא היו מגלים את המסכת שילמדו] — לא נתקיימה תורתן בידם וכן מסופר כי דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא [דוד היה מגלה את המסכת]. דוד דגלי מסכתא [דוד שגלה מסכתא] נאמר בו "יראיך יראוני וישמחו" (תהילים קיט, עד) שהיו הכל מוכנים ונהגים מתורתו, שאול דלא גלי מסכתא [שלא גלה מסכתא] נאמר בו "ובכל אשר יפנה

מסורת הש"ס
א. ברכות יט, א. כתובות
ב. א. מנחות לא, ב.
יא. עירובין יג, ב.
גרסות
אצבעתא בבירא בנוסחות
שונות ובר"ח: אצבעתא
כבירא.
מידי בקפידא ככ"י: אסר
בקפידא.
אל כל אשר יפנה בדפו"י
ככמפרא: ובכל אשר יפנה.
לשון
כירא
מקור המלה הוא מן
היתנית
אִצְבָּעָא מִשְׁמַחָה — שעוה.

עיונים

סיכתא כנודא / ויש מפרשים: כמו היתר הנעוצה בכוחל שאינה מועילה כלום לחיוב הכוחל, כך אנו לענין לימוד (ר"ח).
כי אצבעתא בבירא / ויש מפרשים: כמו אצבע השוקעת בשערה רכה, שכאשר מוצאים את האצבע חוזר הנקב ונפתח על ידי השערה (ר"ח).
דייקי לישנא ומתנחי סימנא / כי מי שאינו יודע לרקק בלשונו ומדבר כלשון כתיב

מדויקת אינו יכול להניח סימנים לקשר בין חלקי הלימוד. שאם הסימן אינו מועיל לו, אבל המדייק בלשונו ובנוסח דבריו, יכול מחוד כך לזכור קשר בין דברים.
שאול דוד / במסכתות אחרות מדובר הרבה בשאול דוד שהיו אף הם גדולי תורה שכדורם והיו מלמדים רבים. אלא שאול לא היה מכוון להלכה המקובלת (יובכל אשר יפנה ירשיע) ודוד היה מכוון להלכה.

ירשע — לא היה זוכה להורות כהלכה. על אותו עון — עון דנו עיר הכהנים. אתה ובניך עמי — שנואל קלוזר לשלול, כשהעלה על ידי צעל לונ. אכזו תנו או עכוזו — צצכורות — ויתן ה' גם את ישראל עמך אלל צינה אחת — הרי זה מוס. ר' עקיבא לומר: מושיבין אותו על עכוזו ומנועך, אם יש צינה אחרת — סופה לזאת, אכזו = ענגותו וכן עכוזו ידעי — היו יודעין. כתרדין על אדמה — ירקרקת היתה, כלצע — ירק הארץ. אמר למאן — מודנר צספה רפה, ולא פירש האות, ואינו כיכר אם עמור אם חומר אם אימור.

ירשע" (שמואל א' יד. מז) וכיון שדובר בשאלו, באים לסיים בשבתו. ואמר ר' יוחנן: מניין שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון שחטא בנוב עיר הכהנים — שנאמר בדברי שמואל אליו: "ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלישתים ומחר אתה ובניך עמי" (שם כה). יס ונדייק בלשון: עמי — משמעו במחיצתי. כלומר באותה דרגה עם צדיק גמור כשמואל.

מסורת הש"ס

- א. ברכות יב. ב.
- ב. ויק' פכ"ו (בהרחבה).
- מרש שמואל פכ"ר.
- תנחומא אמור ב.

גרסות

דתניא דהוא בר גלילא בכת"י ועוד: כי הוא בר גלילא וכצ"ל.

יערי בתר חברתה בכת"י: יערי כתר חברתה.

אתריגו לפתמין בכת"י: התריגו לפתמין.

לשון

כירי

נראה שהאשה השתמשה בלשון כירי שהיא ביונית Κεραίες שמשמעה — משועבד. עבר במקום לסנות ככינוי הכבוד יקריי שהוא היונית κούριε שמשמעו: ארוני!

ירשע" ואמר רבי יוחנן: מנין שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון — שנאמר: "מחר אתה ובניך עמי" — עמי במחיצתי.

אמר רבי אבא: אי איכא דמשאל להו לבני יהודה דדייקי לשני: מאברין תנו, או מעברין תנו? אכזו תנו או עכוזו תנו? ידעי. שאילינהו, ואמרי ליה: איכא דתני מאברין, ואיכא דתני מעברין. איכא דתני אכזו ואיכא דתני עכוזו. בני יהודה דייקי לישנא מאי היא? דההוא בר יהודה דאמר להו: טלית יש לי למכור. אמרו ליה: מאי גוון טליתך? אמר להו: כתרדין עלי אדמה. בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא? דתניא דההוא בר גלילא [דהוה קאזיל] ואמר להו: אמר למאן, אמר למאן? אמרו ליה: גלילאה שוטה, חמר למירכב, או חמר למישתי, עמר למילבש, או אימר לאיתכסאה? ההיא איתתא דבעיא למימר לחברתה "תאי דאוכלין חלבא", אמרה לה: שלוכתי, תוכלין לביא. ההיא איתתא דאתיא לקמיה דדיינא, אמרה ליה: מרי כירי, תפלל הוית לי וגנובך מין, וכדו הוות דכד שדרו לך עילויה — לא מטי כרעך אארעא. אמרתא דבי רבי פי הוה משתעיא בלשון חכמה אמרה הכי: עלת נקפת בכד, דאון נישריא לקנייהון, וכד הוה בעי דליתבון, הוה אמרה להו: יעדי בתר חברתה מינה, ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא. רבי יוסי בר אסיין, כי הוה משתעי בלשון חכמה אמר: עשו לי שור במשפט בטור מסכן, וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי: גבר פום דין חי, מה זי טובה יש? רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי: אתריגו לפתמין, ארקיעו לזהבין, ועשו לי שני מגידי בעלטה.

תוכלין לביא [שכנתה, תאכלך הלבניאה] והכל משום חוסר הדיק בלשון, ועוד דוגמה לערותם וגסותם של בני הגליל: ההיא איתתא דאתיא לקמיה דדיינא [אשה אחת באה לפני הדיין] ורצתה לומר לו: "מרי קירי טבלא הוית לי וגנובה מיני", כלומר: אדוני אדוני, קורה היתה לי וגנובה ממני, ובמקום זה אמרה ליה: מרי כירי, תפלל הוית לי וגנובך מין [אדוני עבדי קורה היתה לי וגנובך ממני] וכדו הוות דכד שדרו לך עילויה — לא מטי כרעך אארעא [וכך היתה גדולה שאם היו תולים אותך עליה לא היו רגליך מניעות לארץ]. ולעומת לשון גסה ונבערת זו מביאים דוגמאות ללשונם המתוקמת של בני יהודה ותלמידי חכמים: אמרתא דבי רבי כי הוה משתעי בלשון חכמה [אמתו של בית רבי כשהייתה מדברת בלשון חכמה], כלומר בלשון מליצה וחידה, היתה אומרת כך: עלת נקפת בכד [הספד שממנו בלשון חכמה וכבר מקיש בכד] שהתמעט היין עד שהסתל אינו צף עוד על גביו, דאון נשריא לקנייהון [ויעופו הנשרים לקניהם] כלומר, יחזרו התלמידים למקומם, וכד הוה בעי דליתבון הוה אמרה להו [וכאשר היה רוצה רבי שישבו היתה אומרת להם] יעדי בתר חברתה מינה ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא [נסיר מגופתה של הבית זו אחרי חברתה האחרת ממנה ותהא צפה העלת בכד כספינה ההולכת ביט]. ועוד מסופר: ר' יוסי בר אסיין, כי הוה משתעי [כאשר היה מדבר] בלשון חכמה אמר: עשו לי שור במשפט בטור מסכן, שתרגם את החרות הארמיות לעברית "שור היא "תור", "משפט" הוא "דיון" וביחד — "טרדין", "שור" הוא "הר" או שהיה זה דומה במבטאם ל"חר", "מסכן" הוא "דל", וביחד חרדל, אם כן ביקש תרדין בחרדל. וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי [וכשהיה שואל בפונדק היה אומר כך]: גבר פום דין חי, מה זי טובה יש? וגבר פום דין חי הוא תרגום דומה של הברות: "גבר" משמעו "איש", "פום" משמעו "פה", "דין" משמעו "זה", "חי" הוה אמר "נא" — וביחד כל זה מצטרף למען: אושפיזינא (ר"ח) כלומר: בעל הבית, הפונדקאי — מה יש בביתו לאכול, ר' אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה, הוה אמר הכי [היה אומר כך] אתריגו לפתמין, ארקיעו לזהבין [עשו את הפתמין בצבע האחרון רענו את הזהבין] כלומר הדליקו את הפתמים עד שיאדימו כזהב ועשו לי שני מגידי בעלטה הם תרנגולין המודיעים בעלטה (בלילה) מהי השעה.

תוספות

עלת נקפת בכד — כלי שדולין בו יין מן הכד. והא דאמר בפרק "כל כתיבי" (שבת קיט, א) גבי רב יוסף מוקד שכי, ובפרק "יש גוחלין" (בבא בתרא קלג, ב) גבי יוסף בן יעוור ובני בתליסר עיליתא דדינורי — מפרש רבינו תם: דעיליתא הוא כלי כמו עלת דחכא, ולא כמו שפירש בקונטרס שם עיליות, וגוזמא קאמר. גבר פום דין חי — פירש רבינו חננאל: אושפיזינא, תרגום איש — גבר, ופי — פום זה — דין נא — חי "אל תאכלו ממנו נא" מתרגומין "כד חי" (שמות יב).

דבר מה שלא יבינו הכל מה הם אומרים. ולענין תרדין בחרדל או לענין עשיית התרנגולים — שמא לא רצה שייראה כרעבתן. ולענין שאילת שלום המארח יש אומרים ששאל את המארח ברמו מה שלום אשתו וכיון שאינו רגיל שיעשה כן שינה בלשון (מהרש"א). אתריגו לפתמין / וכערוד פירש עוד פירוש, שיש להבין כמו "הסריגו" שמשמעו — הכו, שכרו, הרקיעו — הוציאו לחוץ (תחת הרקיע).

ירשע / כלומר, כיון שלא ידעו התלמידים מראש מה ילמדו נמצאו כרשעים ועמי הארץ (מאירי). אמתא דבי רבי / לרבינו חננאל היתה נרסה שונה במקצת ונזם פירש את הדברים בצורה אחת. לפירושו דברים אלה היתה אומרת אמתו של רבי לרבי עצמו, כאשר היה היין כלה מן החבית ורצתה לשאול ברמו האם לומר לתלמידים שסיימו או לפתות חבית אחרת וישארו עוד לאחר מכן. משתעי בלשון חכמה / נראה שיש טעם ללשונות חכמה אלה, כלומר: שרצו להסמיר